

Anarki och magi

Frihetens vägar i Bruno K. Öijers poesi

Av Mikael Askander

[Länk till presentation av Mikael Askander](#)

Karl-Fredrik von Hausswolffs bild på den svenske poeten Bruno K. Öijer, publicerad i *DN* 11 oktober 2001 fungerar närmast som ett emblem över frihetstematiken i Öijers lyriska författarskap.^[1] Den svartklädde, rockstjärneliknande outsidersn med sitt instrument, skrivmaskinen, står vid en *räls*, en väg som leder någonstans, in i ett annat tillstånd. Det är också en för hela författarskapet och för poeten Öijers image mycket representativ bild.

I det följande kommer jag emellertid inte att uppehålla mig så mycket vid författaren och diktaren som sådan eller den massmediala bilden av honom. Det är något som Per Bäckström på ett föredömligt sätt gör i sin nyligen publicerade avhandling om Öijer, *Aska, Tomhet & Eld. Outsiderproblematiken hos Bruno K. Öijer* (2002). Jag kommer istället att uppehålla mig vid Öijers dikter. Det ska här handla om olika strategier för att slå sig fri från ett totalitärt västerländskt förtryck riktat mot alla utsatta människor, så som Öijer gestaltar det i sin diktning.

Först vill jag peka på några av de gestalter som utsätts för förtryck och som befolkar Öijers poetiska landskap. Sedan följer en redogörelse för vilka frihetens vägar är, de vägar som leder ut ur förtrycket, ut i en sorts frihet.

Förtryckare och förtryckta

I det stora flertalet av Öijers dikter finner man ett antal figurer, gestalter, som utsätts för olika former av förtryck. De mest frekvent förekommande av dessa är:

Kvinnan – som utsätts för förtryck av mannen

Barnet – av vuxna

Proletären – av överklassen, borgerligheten och ett politiskt verkande etablissemang

Naturen – av kapitalet, profiten, storföretagen och den kortsiktiga människan

Kvinnan har i alla sekler tvingats leva i ett förtryckande patriarkalt samhälle, och hos Öijer är detta en lika ovedersäglig som tragisk sanning. I en tidig dikt heter det att "jo, BLM-redaktören lova johanna / få in dikten om miljöförstöringen, om hon bara gick till sängs med honom först" (SFA, s. 12).^[2] Kvinnan, här en Johanna, får alltså komma till tals genom att publicera sin dikt, bara om hon ligger med den makthavande, manlige redaktören. Det är dessutom värt att notera att den dikt som Johanna sägs ha skrivit handlar om miljöförstöringen. Det är alltså även naturen som på så sätt förtrycks; den får inte heller omtalas eller komma till tals om inte kvinnan säljer sig. En annan dikt som kombinerar en bild av förtryck och våld mot både kvinnan och naturen finner man i samlingen *Medan giftet verkar* från 1990:

jag ser ett högt träd

och männen som dödar det
jag ser dom flockas
runt den fällda stammen
och bryta sej in
bland grenarna och lövverket
innan skymningen ser jag
deras halvnakna upphetsade kroppar
gå omkring och sparka i ett mjukt sus, i ett grönt stoft
av ovala kvinnoansikten (MGV, s. 33)

Dikten är en sammanställning av naturen, av ett träd, och kvinnan. Detta är en mycket vanlig typ av bildspråk genom lyrikens hela historia. Vanligen i äldre tiders lyrik brukar dock naturen och kvinnan jämföras och ges drag av varandra i en positiv bemärkelse. Inte sällan handlar det om kärlek, som till exempel i "Höga visan" i *Bibeln*, eller som hos de svenska sexualromantikernas primitivistiska poesi från 1920- och 1930-tal med en Artur Lundkvist i spetsen. Hos Öijer är det naturen som våldtas – liksom kvinnan – av ett manligt samhälle, i dikten gestaltat som en grupp män med "halvnakna upphetsade kroppar".

Om man så vänder sig till barnet som gestalt i Öijers dikter, finner man hur det ofta utsätts för svek och såväl mentalt som fysiskt våld. I en dikt från senaste diktsamlingen, *Dimman av allt*, tar sig detta uttryck så här:

händer som nyss
misshandlat ett barn
gör rent
och fortsätter att diska
torka av och ställa in
du ser dessa vana
självklara händer
noga med att ingenting tappas
och går sönder (DAA, s. 225)

Den vuxnes händer, rimligen en förälders händer, händer som har slagit, explicit "misshandlat ett barn", kan på ett känslokallt sätt strax därpå ägna sig åt att varsamt, varsamt, ta hand om disken. Tingen och hushållets materiella ordning prioriteras framför kärlek till och omtanke om barnet.

På ett annat ställe i samma diktsamling är det barnets värld, dess direkta omgivning hemmavid, som förstörs. Diktjaget ser i en minnesbild hur

grävskoporna
tog min barndom
slog sönder äppelträden
och vindskontoren
slog sönder äventyret
och dom gamla vackra husen
från det ögonblicket
började dagsljuset försvinna
ur mitt liv
(DAA, s. 207)

Minnet av hur barndomens gård och barndomens hus raseras blir här inte bara en nostalgisk återblick. I dikten tonar också en bitterhet fram, riktad mot ett samhälle och dess tekniska utveckling och ekonomiska och socialpolitiska tänkande. Det är ett samhälle som inte har någon plats för skönhet och mänsklig värme, utan blott för rationell planering och miljonprojekt.

Av de förtryckets gestalter man finner hos Öijer är kanske proletären och den fattige den

man förvånas minst över att finna. Proletären, arbetarklassens och underklassens representant, är per definition förtryckt och underställd i samhällets hårt hierarkiska system. Dessa de underställdas situation uppmärksammas *hela tiden* i Öijers poesi, antingen i det fördolda, mellan raderna och som en förutsättning som på ett illasinnat sätt styr sakernas tillstånd i samhället. Eller så kan skildringen också vara tämligen tydlig, som i denna titellösa dikt:

skjortorna rör sig i blåsten
under klädlinan
och sträcker ut sina armar efter någon
som tvingats arbeta för pengar
och skapat ett sjukdomstillstånd
ett överskådligt våld (MGV, s. 24)

Här gestaltas som synes arbete för pengar som ett förtryck, "ett överskådligt våld", som det heter i dikten. Det gäller även själva synsättet och idén om att det är pengar man ska sträva efter, pengar som någon annan bestämmer över, och strör ut i otillräckliga doser för ett alltför hårt arbete. Ett uttryck som löneslav gör sig här påmint, det rör sig om bilden av kapitalsamhället som ett slavsamhälle.

Frihetens vägar

Om vi så lämnar dessa förtryckta gestalter hos Öijer, ska vi se hur en väg ut ur förtrycket kan läggas. På olika sätt sker detta genom anarki (politik och terror), magi och poesi. Dessa frihetens vägar vävs ofta samman, och man kan se olika hållningar under olika perioder i Öijers karriär.

Anarki

Termen *anarki* använder jag här i vid bemärkelse; det handlar om att överhuvudtaget motsätta sig, stålsätta sig mot en förtryckande överhet av skiftande slag. Det gäller för anarkisten att ta upp kampen mot de ondskefulla översittarna, systembyggarna och makthavarna. Vad som eftersträvas är ett fruktbart kaos, ett kaos ur vilket en ny och bättre ordning kan växa fram.

Hos Öijer blir bilden av en samtida västerländsk civilisation mörk, och till synes utan någon verkligt förnuftig struktur. Just struktur är samhället helt i avsaknad av tycks det som i rader som dessa: "sjuka drog lott / om vem som ska bota landet" och "det finns inga regler / när vi lägger det svarta puzzlet" (MGV, s. 67). Här tar alltså läget i samhället formen av anarkistiskt kaos: dels som styrandet av landet organiserat som ett lotteri för sjuka, dels i den därpå följande bilden av ett pussel, som inte bara är symboliskt svart och därmed ett ganska svårt pussel. Det finns inte heller överhuvudtaget några regler när detta pussel ska läggas.

Annars är det framförallt i Öijers tidiga författarskap som den anarkistiska tendensen framträder tydligast och mest direkt. Den unge Öijer är en arg diktare som vill spränga "den förbannade kultureliten", som han skriver i stenciltidskriften *Guru Papers* från tidigt 1970-tal (GP, se Bäckström, s. 111). Öijers debutsamling heter talande nog *Sång för anarkismen* (1973), och i den följande diktsamlingen som kom året därpå, *Fotografier av undergångens leende*, finner vi i en dikt hinduismens gud Shiva:

shiva, kom! kom närmare, dansa på lågorna
dansa fram över oss
dansa under döda havet, runt balkongerna & bröstet
över hållristningarna & påsken, över
röken & kontrakten
[---]

polisernas ansikten ska brinna
dockornas, hundarnas, affischernas & våra ansikten om
två år ska brinna
allting måste brinna
[---]
dansa *över oss*
shiva, dansa fram, till undergångens leende
vi brinner (FAU, s. 115-117)

Shiva är som bekant både Skaparen och Förgöraren, både fruktbarheten och döden i hinduismens mytologi. När han dansar så rasar världen samman, men den raseras för att något nytt ska kunna växa upp från början. På ett likartat sätt fungerar den anarkistiska kraften hos Öijer. Den framträder som en uppmaning om att vi måste bryta ned och rasera förtryckandets diktatur för att kunna komma ut på andra sidan, i en värld och i ett tillstånd där det är möjligt att åter finna värdena, gemenskapen och respekten för varandra. I samlingen *Medan giftet verkar* har tonläget förvisso blivit lugnare, men det kan fortfarande heta att "du kan inte läkas / i en värld du aldrig krossat" (MGV, s. 43).

Magi

Öijer beskrevs under tidigt 1990-tal av många kritiker som en schaman. Man drog paralleller mellan Öijer och såväl romantikens som modernismens poetroller: främst är det siaren i Rimbauds mening man kan tänka på. Från och med diktsamlingen *Medan giftet verkar* blir magin ytterst påtaglig i skildringen av en möjlig väg ut ur förtryckets bojor. Diktens jag tar på sig rollen som siaren, den som ser vad som verkligen pågår, och som visar vägen ut ur kaoset och förtrycket. I det följande citatet från dikten "SKISSER TILL ETT AV DÖDENS TAL" förklarar diktens jag inledningsvis att han är

spådd att
bli spådd, spådd lägga
en väg ut härifrån, jag var
spådd syssla med sånt
[---]
spådd blixtra
i ett sfäriskt kranium där milslånga
stämband kallade mej vid
olika namn (MGV, s. 84)

Sedan följer en smärre bildstorm av olika fenomen, tillstånd, figurer och ting som diktens jag går in i och ut ur. Han kan som en schaman bli vem och vad som helst. I den mycket långa dikten upprepas ordet "spådd" gång på gång, som en markör för det magiska. Diktaren är utvald – och han är utvald att vara den som lägger vägen ut härifrån – ut i friheten, vad den än må bestå i.

I samma diktsamling finner man en dikt med titeln "AVSTÅND". Också här är magin högst närvarande:

ett omärkligt klirr från
porslinshyllan
mil längre bort
låg dom döda begravda tätt
tillsammans
med uppåtsträckta armar
pressade dom sina trollstavar
genom snötäcket
fogade ihop dom till räls
med förbiglidande vagnar som sände
ljudvågor i marken (MGV, s. 39)

I den här dikten är det de döda som agerar som vore de levande. Det magiska förstärks också av att det är trollstavar de lyfter upp och fogar samman till räls. Flera mil därifrån orsakar detta sedan ett klirr i porslinshyllan i det skyddade, tysta hemmet. Man får ett intryck av att dikten vill säga oss att de döda många gånger är mer levande än de levande – som i sin tur kan vara mer döda än de döda. Klirret som omtalas i dikten kan förstås som en signal, ett varningstecken om att vi levande måste inse detta och göra något åt det. Vi måste börja leva på riktigt, vi måste frigöra oss ur våra invanda levnadsmönster. På så sätt blir den försiktigt klirrande porslinshyllan en uppmaning till oss läsare att vakna upp ur ett stelrande mentalt förtryck.

Dikten

Magin och anarkin framträder alltså i Öijers poetiska universum som tydliga stigar ut ur förtrycket. Vem är det då som visar på dessa vägar, dessa möjligheter? Jo, det är diktaren själv. I många av Öijers dikter framträder en diktargestalt, en poetfigur som pekar ut vägen för oss läsare. I den ovan citerade "SKISSER TILL ETT AV DÖDENS TAL" blir detta tydligt: "jag var spådd lägga en väg ut härifrån". Diktaren är den som erövrar makten och själv kan bestämma i princip vad som helst. Inte minst är det just poesin och språket som erövrar och med vars hjälp självständighet och frihet kan nås. Detta syns tydligt i följande rader: "jag kom till makten / jag sa grönt stavas blått" (MGV, s. 66). Här ser vi hur diktaren har tagit sig till maktpositionen – och det första han gör är att bestämt ändra reglerna för språket. Färgen grönt ska nu heta blått. I en tidigare och tydligt anarkistisk, visionär dikt kan man också se hur språket förväntas kunna omstörta den rådande ordningen: "Nu Letar Jag / Efter Ordet / Som Kan Förgöra / Hela Världen" (CON, s. 156).

Diktaren hjälper oss läsare genom att *peka ut* olika vägar till friheten. Men sedan måste vi själva ta oss i kragen, utkämpa våra egna strider och gå våra egna vägar. *Du själv* är den ende du verkligen kan lita på. Att vara uppriktig mot det egna jaget är för Öijer en nödvändighet. Ärligheten inför oss själva blir det första och mest grundläggande steget på den enda väg vi alla måste välja om vi ska kunna göra oss fria.

© [Mikael Askander](#)

Referenser

Bäckström, Per, *Aska, Tomhet & Eld. Outsiderproblematiken hos Bruno K. Öijer*, Lund 2002

Hausswolff, Karl-Fredrik von, fotografi på Bruno K. Öijer, finns bl.a. på Internetadressen http://www.orionteatern.se/bruno_k_oijer.htm

Öijer, Bruno K., *Samlade dikter 1973-1981*, Stockholm 1986

—, *Trilogin*, Stockholm 2002

---

[1] Bilden finns bland annat att tillgå via följande länk:

http://www.orionteatern.se/bruno_k_oijer.htm.

[2] Sidhänvisningarna görs i föreliggande framställning till de två samlingsvolymerna *Samlade dikter 1973-*

1981 (1986) och *Trilogin* (2002). Den förstnämnda innehåller diktsamlingarna *Sång för anarkismen* (SFA), *Fotografier av undergångens leende* (FAU), *Vesuvius* (V), *c/o Night* (CON), *Spelarens sten* (SS) och *Giljotin* (G). Den sistnämnda innehåller *Medan giftet verkar* (MGV), *Det förlorade ordet* (DFO) och *Dimman av allt* (DAA).